

ARHIVSKI DOKUMENTI — PISANI SPOMENICI KULTURE I NJIHOVO UKLJUČIVANJE U TURISTIČKU PONUDU

Jedan daleki zvanični početak formiranja arhivskog jezgra u Dubrovniku — gradu državi, 1278. godine, kada je gradski notar dobio obavezu da vodi stalnu knjigu kupoprodajnih ugovora, uzet je kao početak arhivske službe Jugoslavije. Ali od tada do danas nijesu se svi krajevi naše zemlje ujednačeno razvijali. U burnoj prošlosti, mnogi ratovi, upadi mnogih osvajača, okupacije, bune i ustanci, ostavili su svoje brojne posljedice pa i nestanak dragocjenih svjedočanstava o tim vremenima, i u borbi naroda za život i opstanak, u većini krajeva onemogućavali ili usporavali kulturni razvoj. Između dva svjetska rata u Jugoslaviji je bilo jedva desetak arhivskih ustanova. O organizovanoj arhivskoj djelatnosti i o arhivskoj službi u Jugoslaviji uopšte, u punom značenju te riječi možemo govoriti tek poslije drugog svjetskog rata.

Odmah po oslobođenju započinje se sa aktivnom brigom o postojećoj arhivskoj gradi putem utemeljenja arhivskog zakonodavstva kao i procesom stvaranja mreže arhiva, izgrađivanjem arhivskog kadra koji obuhvata cijelu državu. Statističkim podacima izraženo, u tom periodu nastaje 90% današnjih raznovrsnih arhivskih ustanova kojih ima blizu 80 i to: opštinskih, međuopštinskih — regionalnih, republičkih, pokrajinskih, saveznih i specijalnih arhiva.

U periodu utemeljenja arhivske službe utvrđena je i osnovna i obavezna djelatnost jednog arhiva, a to je, najkrće rečeno, odbiranje, preuzimanje, sređivanje, čuvanje, proučavanje i obrađivanje arhivske grade u arhivu, ali, i njena zaštita u nastanku kod samih stvaralača, van arhiva. Kasnije se u njegovu djelatnost ugrađuju i kulturno-obrazovne funkcije, naučnoistraživačke i druge.

Glavni korisnik arhiva u proteklom periodu bila je nauka (koja će to i dalje svakako ostati), pa je i najvećim dijelom preko nje šira javnost bila upoznata sa značajem i vrijednošću arhivske grade koja se čuva i obrađuje u našim arhivima.

Savremena tendencija daljeg razvoja arhivske djelatnosti opšte je priznata i prihvaćena u jugoslovenskoj arhivistici — a to je »neophodnost da i kulturno-prosvjetna funkcija arhiva pripada kompleksu osnovne djelatnosti arhivske ustanove«. Arhiv ne može opti u savremenom razvoju društva uopšte — kao izolovana institucija iz oblasti kulture — čija je djelatnost od posebnog društvenog interesa, okrenuta isključivo svojim stručnim i naučnim poslovima. Arhiv se mora intenzivnije i raznovrsnije uključivati u cijeloviti sistem društvenih, kulturno-političkih i samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa, značajnih za obogaćivanje društvenog života uopšte. To uključivanje svakako će zavisiti od vrste arhiva, njegove kadrovske sposobljenosti i njegove cijekupne afirmacije, ali i od potreba i interesa društvene sredine u kojoj arhiv djeluje. Jedan novi vid djelatnosti arhiva i njegovog uključivanja u obogaćivanje tekućeg kulturnog života u cilju njegove humanizacije svakako bi bio i u sferi turizma. Ta komponenta u kulturnoj djelatnosti arhiva u našoj arhivističkoj teoriji i praksi do sada nije razmatrana. Po našem mišljenju, uključivanjem u turističku ponudu arhiv bi proširoj djelokrug svoje aktivnosti i povećao broj svojih korisnika, ali i poboljšao materijalni položaj koji inače nije na zadovoljavajućem nivou, dok bi turističke organizacije bile obogaćene za jednu novu turističku ponudu, koju bi trebalo da prate pozitivni finansijski efekti.

Mogućnosti arhiva u tom pogledu su raznovrsne, pa ukoliko bi se usaglasile sa potrebama turizma, polje saradnje lako je utvrditi i precizirati obaveze jednog i drugog. Osnovno polazište u tom pravcu podrazumijeva izvjesnu revalorizaciju pokretnih spomenika kulture — sa arhivističkih pozicija, u korist arhivskog dokumenta kao jednog nezaobilaznog spomeničkog blaga, bez kojeg bi nam ostali nepoznati mnogi događaji iz naše prošlosti. A arhivski dokument tu revalorizaciju sigurno zaslужuje. Jer karakter arhivskog dokumenta, kao izvor i svjedočanstvo nekog istorijskog događaja ili procesa, bilo da je u pitanju pergamen, rukopisna knjiga, papir, geografska karta, crtež, ili specifični dokumenti Boke na srebru, platnu, kamenu ili u vihi čipke, daju mogućnost da budu iskorisceni i šire vrednovani, dakle ne samo u značne svrhe već i u kulturno-obrazovne, informativne i, naravno, turističke. U jednom povezanom izlaganju dokumenta sa istovremenim mu predmetom materijalne kulture, radio bi se jednolični niz arhivskih dokumenata, koji bi širem krugu posjetilaca mogao biti neinteresantan, i stopili se u harmoničnu cjelinu, na primjer:

— dokumenti o životu pomoraca ovog kraja kroz vjekove, dokumenti o brodolomima, čestim pratiocima pomorskih putovanja, o spašenom životu na nekoj hridi, o ispunjenoj želji da se ipak uplovi u luku, — sa jednom od 2 000 srebrnih ili bronznih votivnih pločica Gospe od Škrpjela;

— dokumenti iz daleke 1326. godine, kada o ljudskim životima u jednom malom Kotoru toga doba brinu dva državna ljekara i dva gradska apotekara, dokumenti o načinu liječenja tadašnjih bolesti i spiskovi lijekova, sa apotekarskim priborom ili ambлемom sa zgrade jedne od najstarijih apoteka u Jugoslaviji;

— dokumenti o običaju pripremanja i preciznog popisivanja prčije, sa detaljno opisanim svakim pojedinačnim predmetom buduće mlade, neke bogato a neke vrlo skromno opremljene za novu kuću i novi život, zajedno sa jednom otvorenom »skrinjom«, punom neupotrijebljениh, a sigurno dugo pripremanih odjevnih predmeta neke Bokeljke;

— originalne notarske knjige — skup brojnih dokumenata nastalih strpljivim radom opštinskih notara, te neiscrpne izvore i ogledalo cijelokupnog života, i ne samo srednjovjekovnog Kotora i Boke, u ambijentu koji bi dočarao njihov rad, zajedno sa štampanim Statutom grada iz 1616. sa kamenom pločom (pronađenoj u Stolivu) na kojoj je uklесano ime notara Petra Vitina iz početka XIV vijeka i sa savremenim umjetničkim djelom inspirisanim njegovim radom, vrsnog umjetnika V. Lipovca;

— dokumenti o narodnom sudovanju — suđu dobrih Ijudi — koje se odvijalo kroz sve periode tuđinske vladavine, tom specifičnom obliku sudstva koje je bezbroj puta zadovoljilo pravdu i osjećaj pravice u narodu, brojnih i vizuelno lijepih dokumenata pisanih na našem jeziku ciriličkim pismom, nerijetko i od samih sudionika u suđenju, zajedno sa likovnim prikazom samog suđenja mjestom gdje se suđenje najčešće odvijalo i sl.

Jer, impresivna snaga jednog takvog dokumenta, dobro i stručno arhivistički obrađenog i ukomponovanog u cjelinu jedne izložbe, kombinovanje sa malobrojnim ali odabranim trodimenzionalnim eksponatima, ima snagu da ostavi na posjetioca određeni estetski doživljaj, kao i slušanje nekog muzičkog djela u odgovarajućem ambijentu.

Dakle, arhivski dokumenti mogli bi se uključiti u turističku ponudu, između ostalog, preko prezentiranja putem odgovarajućih izložbi i preko publikovanja na popularan način u kulturno-turističke svihe.

Prvo i najvažnije svakako je prezentacija dokumenata putem odgovarajućih izložbi.

Izložba arhivskih dokumenata nije naravno nikakva novina — to je stara praksa arhiva koja ima izvjesnu tradiciju. Međutim, u našem iskustvu uvek je bio izražen problem u pogledu tih izložbi, a oglædo se u nesrazmjernosti uloženog truda i utrošenih sredstava u odnosu na broj posjetilaca, pa preko njih i na smanjenu funkciju same izložbe. U ovom slučaju to bi bilo u potpunosti isključeno jer bi izbor pravog mesta, prostora i vremena za održavanje izlož-

be bio dobro proučen od strane turističkih radnika, i ne samo to, već bi njihova obaveza svakako bila i organizovanje prethodne i tekuće propagande jedne planirane izložbe. A arhivima bi ostali poslovi vezani za dokumentat i njegovo izlaganje.

Izložbe bi mogle trajati po potrebi i biti kratkotrajne, periodične ili trajno aktivne. Kratkotrajne bi imale prednost u izlaganju i najdragocjenijih originala i mogle da posluže kao izvanredna dopuna određenim simpozijumima, jubilarnim proslavama ili slično, dakle, kongresnom turizmu (jer je za kratak period lako organizovati sigurnost dokumenata). Periodične izložbe bile bi prilagođene određenoj namjeni za širi krug posmatrača i mogle bi biti pokretne. Dokumenta koja bi se na njima izlagala bila bi, pretežno, odgovarajuće kopije. Trajne izložbe daju najšire mogućnosti jer bi bile organizovane u izložbenim prostorijama samog arhiva i mogle bi da prikažu brojne teme iz istorije kraja, da budu dopunjene odgovarajućim eksponatima — uglavnom originalima (jer je njihova sigurnost riješena u okviru samog arhiva). U sva tri slučaja vrlo je bitno osavremeniti interpretiranje određene teme za izložbu i način izlaganja dokumenta, korišćenjem atraktivnih eksponata komplementarnih dokumenata ali i drugih savremenih etekata, uz nezabilazan, modifikovan za ovu namjenu, katalog izložbe.

PUBLIKACIJE ARHIVA

Pored postojećeg načina publikovanja u stručnim i naučnim publikacijama, postoji još jedna izvanredna mogućnost u vidu publikacija namijenjenih kulturno-turističkim svrhama. Tu su mogućnosti izbora tema brojne. Pri njihovoj izradi treba imati u vidu da njihova kulturno-turistička propagandna funkcija treba da bude prilagođena savremenim potrebama čovjeka u periodu njegovog aktivnog odmora, kada on želi da sa što manje psihičkog napora dođe do prvih ili novih informacija o kraju u kojem se nalazi. Ove publikacije trebale bi biti kratke, sadržajne i bogato ilustrovane. Tako bl, uz jednu tematski i hronološki široko datu izložbu, koja bi prikazala kulturno-istorijsko nasljeđe kraja, pored opštег kataloga, trebalo stampati i pojedinačne publikacije sa određenim temama koje bi izložbom bile obuhvacene, kao npr.: »Pomorstvo Boke Kotorske kroz vjekove«, sa kratim istorijskim prikazom, zatim fotografije atraktivnih dokumenata i eksponata sa kratkim rešetom uz tekstove o brodogradilištima, vrstama brodova, biografijama proslavljenih pomoraca, pomorskem zdravstvu i sl., da sada ne nabrajamo. Naravno, publikacije bi bile na našem i stranim jezicima.

Dakle, jedna skladno povezana cjelina arhivske izložbe i (uslovno nazvano) propagandne kulturno-turističke publikacije, uz postojeće i posebno izrađene, razne vrste kopija dokumenata i eks-

ponata, blok kompleta jednostavnih kopija dokumenata, pa čak i razglednica-kopija dokumenata kao suvenir, bila bi jedna od mogućnosti preko koje bi se arhiv mogao uključivati u turističku ponudu.

Da li arhiv želi da se otvara i pokuša da se uključuje u jedan ovakav vid djelatnosti zavisi u najvećoj mjeri od samog arhiva i njegovih mogućnosti, a zatim od turističkih organizacija, njihovih potreba i zainteresovanosti. Očigledno je da institucije iz oblasti kulture, pa i arhivi, treba što aktivnije da djeluju u ukupnom razvoju našeg društva, pogotovo u prioritetnim zahtjevima društveno-ekonomskog razvoja, te da istovremeno smanjuju sve više svoju poziciju neproizvodnog rada. U ostvarivanju principa slobodne razmjene rada treba prilagođavati svoje mogućnosti interesima korisnika. Koliko će ta orijentacija brzo ići zavisi od samih arhiva i arhivskih radnika, kao i od znanja, snage i volje da se uključe u nove zahtjeve društva, što će nemilovno sobom nositi i izvjesnu promjenu dosadašnjeg načina finansiranja arhivskih ustanova.

Prije uključivanja u turističku ponudu potrebna je u tom pravcu manja reorganizacija unutar samog arhiva, a zatim povezivanje sa ostalim arhivima istog tipa određenog regiona, da bi se udruženim znanjem, kadrom i arhivskom građom ponudili konkretni sadržaji, u cilju doprinosa opštem društvenom razvoju ali i sigurnijem razvoju samog arhiva. Novi društveni razvoj traži i nove pristupe, širenja, mijenjanja ili isključivanja nekih postojećih klišea, koje mora i arhiv preuzimati, ne čekajući pasivno da rezultati njegovog rada od posebnog društvenog interesa svi korisnici shvate i adekvatno vrednuju i dođu po određenu kulturnu uslugu, već im se ona mora unaprijed pripremiti i ponuditi, inače će arhiv polako zaostajati i vremenom ostati sasvim po strani.

Dosadašnja vrlo skromna ali pozitivna iskustva Istorijskog arhiva Kotor u slobodnoj razmjeni rada daju opravdanje za planska opredjeljenja u tom smislu, dakle, i uključivanju u turizam.

Prvi korak u ovom pravcu u Kotoru je već učinjen. U želji da grad Kotor — koji je upisan u Listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a — ponudi posjetiocu još jedan, ne dokaz već svojevrstan prikaz te svoje izuzetne vrijednosti i ljepote, Istorijski arhiv se zalagao i dobio novu zgradu na reprezentativnom mjestu u gradu na Trgu pobune mornara, preko puta katedrale sv. Tripuna, sa prostranim prizemljem koje će biti izložbeni prostor. Slijedeći korak je da Arhiv sve to osmisli i arhivska dokumenta prezentira na najbolji mogući način, kao i da u sklopu tog prostora formira prodajni punkt publikacija i ostalih navedenih suvenir-eksponata, svakako u saradnji sa nekom turističkom organizacijom.

Da bi ova dva prva koraka prerasla u hod određenog tempa i pravca, na ovom poduhvatu prezentiranja arhivskog dokumenta

kao specifičnog spomenika kulture u okviru turističke ponude, bez sumnje, treba još puno raditi, precizirati brojne poslove i istovremeno raščistiti neke dileme.

Stara predrasuda, koja je i inace već na izdisaju, da su arhivi »neprohodne sume podataka« ili »groblja papira«, koji jedino mogu koristiti uskom krugu naučnika, zaista je prevaziđena i nje se treba što prije osloboditi.

Na kraju ovog saopštenja, duboko i neizbjegljivo se nameće jedna Andrićeva misao o arhivima, često korištena u arhivističkim krugovima, uvijek snažna, aktuelna i vrijedna ponavljanja, čiji dio glasi: »... arhivi su živi onoliko koliko mi imamo duha i stvaralačke snage da ih udahнемo, sa koliko pronicljivosti umemo da ih »pročitamo« i da shvatimo njihovu važnost za život našeg društva, za sadašnje i buduće naraštaje... Stoga, arhivska dokumenta nisu mrtva, siva i uzaludna, kako to neupućenima može ponekad da izgleda. To su dragoceni svedoci bez kojih bi nam ostala nepotpuno razumljiva mnoga pojava u sadašnjosti, bez kojih ne bismo mogli nazreti ništa od budućnosti.«

U arhivima je za budućnost sačuvano i zaštićeno blago naše kulturne prošlosti, ali nas sadašnjost obavezuje da specifičan ambijent svoga kraja, bogatog najraznovrsnijim svjedočanstvima plodne kulturno-istorijske prošlosti, što cijelovitije prikazujemo, i to prikazivanje upotpunimo i arhivskim dokumentima, ne »sivim i uzaludnim«, već punim boje, snage i života.

Summary

ARCHIVAL DOCUMENTS — WRITTEN CULTURAL MONUMENTS AND THE FEASIBILITY OF THEIR INTEGRATION IN TOURIST OFFER

Vesna VICEVIC, M. A.

The essential and obliged activity of an archives, an institution of particular social importance, briefly said, is to select, take over, arrange, keep, study and treat archival material in the archives, but also to protect it while it is produced.

Contemporary trend of further development of archival activity is the necessity to involve the cultural-educational functions into its essential activity. An archives must develop more intense and various engagement in the complete system of social relations important for the welfare of social life in general.

A new aspect of this engagement in the development of the current social life is certainly in the area of tourist trade. It could be carried out through archival exhibitions and certain published papers.

An archival exhibition, temporary, periodical or permanent would produce a lasting impression and aesthetic experience among the visitors as it would contain important relics presenting the source and proof of a historical event; it might comprise papers, manuscripts, geographic maps, drawings or specific documents from the Bay of Kotor on silver, canvas and stone.

Published archival material dealing with selected topics, treated in a popular way, should be suited to modern man and his requests in the period of his active recreation when he tries to be informed, but without much effort, about the region he is staying in.

This kind of commitment within the variety of other activities of an archives would mean a new aspect of tourist offer in which the archival document — written monument of culture would get its place and enrich the tourist offer by its power and meaning if presented in the above mentioned way.